

ĮVADAS

Palyginti nedaug iki šiol rašyta apie LDK moterų įvardijimus. Trumpai juos pamini P. Skardžius (Skardžius 1998: 620–634), A. Salys (Salys 1983: 36–41; Salys 1933: 1266–1270). Duomenų apie moterų įvardijimą pateikta Z. Zinkevičiaus monografijoje (Zinkevičius 1977), tam skirtos V. Maciejauskienės (Maciejauskienė 1980; Maciejauskienė 1999) ir M. Ramonienės (Ramonienė 1985) publikacijos. XVI–XVIII a. lietuvių moterų įvardijimai aprašyti V. Maciejauskienės monografijos skyriuje „Moterų įvardijimo raida“ (Maciejauskienė 1991). Apie XVI–XVII a. LDK bajorų luomo moterų vardyną yra rašiusi šio straipsnio autorė (Čirūnaitė 1997a; Čirūnaitė 1997b; Čirūnaitė 1997c; Čirūnaitė 1997d; Čirūnaitė 1998; Čirūnaitė 2000; Čirūnaitė 2002; Čirūnaitė 2003).

Straipsnio medžiaga rinkta iš keturių to paties pobūdžio dokumentų – kariuomenės (bajorų ir jiems artimų totorių) sąrašų. Tai 1528, 1565, 1567 metų LDK kariuomenės surašymo dokumentai ir 1631 metų totorių valdų revizija.

Dokumentuose yra išskirti ponų (magnatų) ir totorių sąrašai. LDK smulkieji bajorai sąrašuose pateikiami pagal to meto administracinį suskirstymą, kuris skirtinguose dokumentuose įvairuoja. Atskirai yra surašyti Žemaitijos, Voluinės, Palenkės ir LDK Rytų – Polocko, Vitebsko, Mstislavlio bajorai. Beveik visi likusieji patenka į Vilniaus ir Trakų pavietų sąrašus. Šie pavietai apima dabartinę Vidurio bei Rytų Lietuvą ir toli nutįsta į rytinių slavų žemes.

Moterys sąrašuose įrašytos tarp vyrų. Tik ponios (magnatės) yra pateikiamos atskiru aukštuomenės našlių sąrašu. Į dokumentus moterys patenka tais atvejais, kai yra bajorų ūkio savininkės (našlės) ir pristato žirgus kariuomenei¹.

Moterų įvardijimai buvo išrinkti visi: 1528 m. – 777, 1565 m. – 197, 1567 m. – 753, 1631 m. – 69. Iš viso 1796 įvardijimai.

¹ Nuo 8 valstiečių kiemų bajoras turėdavo išrengti vieną žirgą su raiteliu.

Moterų įvardijimai darbe skirstomi į asmenvardžius ir prievardžius². Asmenvardžiai savo ruožtu skirstomi į vardus, pravardes ir šeimos asmenvardžius³ (iš šeimos narių antroponimų sudarytus moterų asmenvardžius).

Visi straipsnyje pateikiami įvardijimai yra metrikuoti. Po kiekvieno iš jų skliaustuose nurodomas šaltinio, iš kurio išrašytas įvardijimas, puslapis. Jei išrašoma iš XVI a. LDK kariuomenės dokumentų (žr. *Литовская Метрика*), nurodomas tik šaltinio puslapis, jei išrašoma iš 1631 m. dokumento (žr. *Borawski P.*), prieš šaltinio puslapį nurodoma raidė R.

ASMENVARDŽIAI

VARDAI

Moterų vardai suskirstyti į dvi grupes: krikščionių ir musulmonių. Yra vardų, kuriuos vartoja abiejų grupių moterys. Tai Ona, Halina, Rozalija, Joana.

Krikščionių moterų vardai dar skirstomi į krikščioniškus ir nekrikščioniškus. Gali būti, kad dalis vardų, patekusių į nekrikščioniškųjų sąrašą, yra raštininkų iškreiptos krikščioniškų vardų liaudinių (mažybinių) formų lytys. Krikščioniškais vardais užrašyta 98,16 % (639), nekrikščioniškais – 1,84 % (12) krikščionių moterų, į sąrašus įtrauktų su vardais.

Vardai sąrašuose pateikiami pagal abėcėlę, nurodant užrašymų skaičių ir visus grafinius jų kanoninių ir liaudinių (mažybinių) formų variantus.

Po to įdėtas populiariausių moterų vardų sąrašas.

Didelė dalis vardų užrašyta vien kanoninėmis formomis, pvz., Agnietė, Beata, Bogdana, Dorotėja, Eudokija, Gertrūda, Jadvyga, Julijona, Kristina, Margarita, Marija, Marina, Morta, Pelagija, Raina, Sara, Solomonida, Tomilė, Uršulė, Zuzana⁴.

Nemažai vardų užrašyta vien liaudinėmis formomis, pvz., Cecilija: *Ценцелия*, Danielė: *Данилка*, Ieva: *Евка*, Joana: *Яся*, Liubovė: acc. sg. *Любку*, Oksana: *Оксюта*, Olga: *Олюша*, Petronija: *Петрухна*, *Петрумила*, Rozalija: *Рожа*, Svetlana: *Светохна*, *Святохна*.

Taip pat daug yra vardų, kurių užfiksuotos ir kanoninės, ir liaudinės formos, pvz., Aleksandra⁵ (ir *Олехна*), Barbora (ir *Барбарича*), Elžbieta (ir *Елиска*), Felicija (ir *Филея*),

² Prievardžiai – tai bendriniai žodžiai, paaiškinantys asmenvardžius.

³ Šeimos asmenvardžiais šiame darbe vadinamos potencialios pavardės, nes XVI amžiuje apie tikras pavardes kalbėti dar anksti. Tai yra iš šeimos narių asmenvardžių sudaryti moterų antroponimai.

⁴ Šaltinyje užfiksuotos šių vardų formos pateikiamos toliau krikščioniškų vardų sąrašė. Čia įrašytos sulietuvinotos formos.

⁵ Kaip kanoninė forma čia pateiktas dabartinės lietuvių bendrinės kalbos variantas. Šaltinyje užfiksuoti kanoninių formų variantai pateikiami toliau krikščioniškų vardų sąrašė.

Kotryna (ir *Кахна*), Liucija (ir *Луца*), Liudmila (ir *Людка*), Magdalena (ir *Мокдя*), Miloslava (ir *Милохна*), Она (ir *Ганя*), Sofija (ir *Зохна*), Teodora (ir *Федя*), Vasilisa (ir *Вася*).

KRIKŠČIONIŲ MOTERŲ VARDAI

Krikščioniški vardai

1. Agnietė – 10 (Ягнежка – 7, Ягнешька – 2, Егнежка – 1).
2. Aleksandra – 2 (gen. sg. Александры – 1, Олехна – 1).
3. Anastazija – 9 (Настасья – 4, Настася – 3, Настазья – 1, Настасья – 1).
4. Apolonija – 8 (Полоня – 7, Полония – 1).
5. Barbora – 43 (Барбара – 35, Баръбара – 7, Барбарича – 1).
6. Beata – 6 (Беата – 3, Бията – 3).
7. Benigna – 1 (acc. sg. Беникду – 1).
8. Bogdana – 16 (Богдана – 16).
9. Bogomila – 1 (Богумила – 1).
10. Cecilija – 1 (Ценцелия – 1).
11. Danielė – 1 (Данилка – 1).
12. Dorotėja – 46 (Дорота – 46).
13. Elena / Halina⁶ – 26 (Олена – 10, Гелена – 6, Галена – 4, Елена – 2, Алена – 1, Галжка – 1, Галшка – 1, Гальжка – 1).
14. Elžbieta – 31 (Альжбета – 13, Алжбета – 5, gen. sg. Алжбеты – 5, Альжбета – 2, Алжъбета – 1, Альжбета – 1, Ельжбета – 1, Елжбета – 1, Олжбета – 1, Елиска – 1).
15. Eudokija – 6 (Овдотья – 4, Овъдотя – 1, Овдотя – 1).
16. Felicija – 2 (Филицея – 1, Филея – 1).
17. Gertrūda – 3 (gen. sg. Кгендруды – 1, gen. sg. Кгендруты – 1, instr. sg. Кгендрутю – 1).
18. Ieva – 1 (Евка – 1).
19. Jadvyga – 24 (Ядвига – 18, Едъвига – 3, Едвига – 2, Ядъвига – 1).
20. Joana – 1 (Яся – 1).
21. Julijona – 3 (Ульяна – 3).
22. Kotryna – 55 (Катерина – 21, Катерына – 10, Катарына – 9, Katarzyna – 1, Кахна – 13, Кахъна – 1).
23. Kristina – 5 (Крыштына – 2, Крыстына – 1, Крыстина – 1, gen. sg. Христины – 1).
24. Liubovė – 1 (acc. sg. Любку – 1).
25. Liucija – 10 (Луцея – 5, Луца – 3, Луцыя – 1, gen. sg. Луцеи – 1).
26. Liudmila – 4 (Людмила – 2, Людмина – 1, Людка – 1).
27. Magdalena – 10 (Макгдалена – 7, Макгдалена – 1, Мокгдана – 1, Мокдя – 1).
28. Margarita – 26 (Малкгорета – 10, Малкгората – 4, Малькгората – 3, Малкга-

⁶ Šių vardų atskirti nepavyko.

рета – 2, Маркгорета – 1, Маркгората – 1, Малькгарета – 1, gen. sg. Малкгареты – 1, Малькгорета – 1, Молкгорета – 1, Малгорета – 1).

29. Marija – 9 (Марья – 2, Мар[ъ]я – 2, Маруша – 2, Марья – 1, Марья – 1, Maria – 1).

30. Marina – 37 (Марина – 21, Марына – 16).

31. Miloslava – 3 (Милослава – 2, Милохна – 1).

32. Morta – 1 (Марта – 1).

33. Oksana – 1 (Оксюта – 1).

34. Olga – 1 (Олюша – 1).

35. Opa – 133 (Ганна – 76, Ганъна – 42, Анъна – 10, Анна – 2, Ганка – 1, Ганнухна – 1, Ганя – 1).

36. Pelagija – 1 (Пологея – 1).

37. Petronija – 3 (Петрухна – 2, Петрумила – 1).

38. Raina – 5 (Раина – 4, Реина – 1).

39. Rozalija – 4 (Рожа – 4).

40. Sara – 1 (Sara – 1).

41. Sofija – 47 (Зофея – 24, Зодия – 18, Зофия – 2, Жовия – 1, acc. sg. Zofią – 1, Зохна – 1).

42. Solomonida – 1 (Соломонида – 1).

43. Svetlana – 5 (Светохна – 3, Святохна – 2).

44. Teodora – 7 (Теодора – 3, Тедея – 3, Тедея – 1).

45. Tomilė – 9 (Томила – 6, gen. sg. Томилыи – 1, Томиля – 1, Тумиля – 1).

46. Uršulė – 9 (Оршуля – 8, Оръшуля – 1).

47. Vasilisa – 3 (Вася – 2, Василиса – 1).

48. Zuzana – 6 (Зузанна – 3, Зузанъна – 3).

49. Zita – 1 (Житка – 1).

Nekrikščioniški vardai

1. Aurina – 1 (Оврынка – 1).

2. Druziana – 1 (Друзьяна – 1).

3. Kaska – 2 (Каска – 2).

4. Macucha – 3 (Мацуха – 2, Мацка – 1).

5. Materna – 1 (Матерна – 1).

6. Mitė – 1 (Митя – 1).

7. Neliuba – 1 (Нелюба – 1).

8. Ščiuricha – 1 (gen. sg. Щурихи – 1).

9. Zelva – 1 (gen. sg. Зелвы – 1).

MUSULMONIŲ MOTERŲ VARDAI

1. Arazbija – 2 (dat. sg. Arazbiei – 2).

2. Chava – 1 (Chawa).

3. Fatima – 2 (Fatma – 1, Pacia – 1).
4. Gulija – 1 (dat. sg. Guli – 1).
5. Halina – 1 (gen. sg. Chaliny – 1).
6. Joana – 5 (instr. sg. Jehanną – 1, Jasz – 3, Яся – 1).
7. Musina – 2 (instr. sg. Musiną – 1, Muśka – 1).
8. Ona – 2 (Channa – 1, dat. sg. Chanie – 1).
9. Rozalija – 1 (Рожа – 1).
10. Umna – 3 (Umna – 2, dat. sg. Umnie – 1).
11. Vasica – 1 (Васица – 1).
12. Zorka – 1 (Zorka – 1).

POPULIARIAUSI VARDAI

1. Ona – 20,1 % (135⁷), 2. Kotryna – 8,2 % (55), 3. Sofija – 7,0 % (47), 4. Dorotėja – 6,8 % (46), 5. Barbora – 6,4 % (43), 6. Marina – 5,5 % (37), 7. Elžbieta – 4,6 % (31), 8. Elena / Halina – 4 % (27⁸), 9. Margarita – 3,9 % (26), 10. Jadvyga – 3,6 % (24), 11. Bogdana – 2,4 % (16), 12–14. Agnietė, Liucija, Magdalena – po 1,5 % (10), 15–18. Anastazija, Marija, Tomilė, Uršulė – po 1,3 % (9), 19. Apolonija – 1,2 % (8), 20. Teodora – 1 % (7), 21–23. Beata, Eudokija, Zuzana – po 0,9 % (6), 24–27. Kristina, Raina, Rozalija⁹, Svetlana – po 0,7 % (5).

VARDO VIETA ĮVARDIJIME

Vardo vieta įvardijime nėra fiksuota. Dvinariuose įvardijimuose dažnesnė vardo prepozicija (281; 74,7 %), pvz., *Алжбета Войтеховая* (759) „Elžbieta, Vaitiekaus žmona“; *Fatma Ischakówna* (R-84) „Fatma, Ischako dukte“; *Галена Плонянская* (795) „Elena (?) Plonianskio žmona (ar dukte)“; *Марина Тризнинная* (94) „Marina, Triznos žmona“; *Ганна Щаснянка* (931) „Ona, Šcasno dukte“, nei postpozicija (96; 25,5 %), pvz., *Бернатова Макдалена* (71) „Bernoto žmona Magdalena“; *Миколаевна Альжбета* (47) „Mikalojaus dukte Elžbieta“; *Панлинская Малггорета* (123) „Panlinsko žmona (ar dukte) Margarita“; *Яцутинная Оксюта* (706) „Jacučio žmona Oksiuta“; *Петрашко Зузанна* (81) „Petraškos žmona (?) Zuzana“.

Trinariuose įvardijimuose vardas taip pat dažniau būna pirmoje vietoje (70; 56 %), pvz., *Ганна Московка Гринюковая* (788) „Ona Maskvietė, Griniuko žmona“; *Каска Лаврыновая Ейсмоньтова* (355) „Kaska, Lauryno Eismonto žmona“; *Барбара Томковая*

⁷ Vardas Ona būdingas ir krikščionėms – 133 užrašymai, ir musulmonėms – 2 užrašymai.

⁸ Vardas Halina būdingas ir krikščionėms – 26 užrašymai (kartu su vardu Elena), ir musulmonėms – 1 vardo Halina užrašymas.

⁹ Vardas Rozalija būdingas ir krikščionėms – 4 užrašymai, ir musulmonėms – 1 užrašymas.

Венцлавовича (49) „Barbora, Tomkaus žmona, Venclavo marti“; *Рожя Петъровая Стубулинская* (291) „Rožė, Petro Stubulinskio žmona“. Kiek rečiau trinariuose įvardijimuose vardas įrašomas postpoziciškai (45; 36 %), pvz., *Ивановая Голубовая Марына* (255) „Ivano Golubo žmona Marina“; *Янушова Петковича Богдана* (20) „Jonušo žmona, Petkaus marti Bogdana“; *Станиславовая Полонъская Каска* (254) „Stanislovo Polonskio žmona Kaska“; *Борисовая Коптевна Марина* (634) „Boriso žmona, Kopto duktė Marina“. Rečiausiai trinariuose įvardijimuose vardas pasitaiko tarp dviejų asmenvardžių (10; 8 %), pvz., *Адамовая Ганъна Петуховая* (94) „Adomo Petucho žmona Ona“; *Шимковая Ганна Грицкевича* (828) „Šimkaus žmona Ona, Grickaus marti“; *Кнегиня Ивановая Полоня Жижемская* (754) „kunigaikštienė Ivano Žižemskio žmona Polonija“.

Keturnariuose įvardijimuose vardo prepozicija yra gana reta (22; 29,3 %), pvz., *Ганна Станиславовна Николаева Ленартовича* (560) „Ona, Stanislovo duktė, Mikalojaus žmona, Lenarto marti“; *Катарына Грычыновъна Николаева Горъбовская* (301) „Kotryna, Gričino duktė, Mikalojaus Gorbovskio žmona“; *Ганна Кондратовна Станиславовая Нарушова вдова* (584) „Ona, Kondrato duktė, Stanislovo Narušio našlė“. Dar retesnė keturnariuose įvardijimuose vardo postpozicija (3; 4 %), pvz., *Пани Николаева Остикова кнегиня Лубецкая Ганна* (975) „ponia Mikalojaus Astiko žmona Liubeko kunigaikštienė Ona“; *Давыдовая Омельяновича Тюхаева Богдана вдова* (685) „Dovydo Tiuchajaus našlė, Jemeljano marti Bogdana“. Vardas keturnariuose įvardijimuose niekada nebūna antroje vietoje, o trečioje – dažniausiai (50; 66,7 %), pvz., *Щепановая Петърашъкевича Марына Михаловъна* (256) „Stepono žmona, Petraškos marti Marina, Michailo duktė“; *Юръева Михаловъская Ганъна Павъловна* (267) „Jurijaus Michalovskio žmona Ona, Povilo duktė“; *Войтеховая Кговъревава Зусанъна Шымковна* (338) „Vaitiekaus Gaurio žmona Zuzana, Šimkaus duktė“.

Penkianariuose įvardijimuose, kaip ir keturnariuose, vardas dažniausiai įrašytas trečioje vietoje (10; 45,5 %), pvz., *Пани Ярошова Корицкая пани Зодея Александровна Ходкевича, конюшая дворная* (457) „ponia Jarošo Korickio, dvaro arklidininko, žmona, ponia Zofija, Aleksandro duktė, Chodko anūkė“; *Пани Мартиновя Петъковича Олена Венславовна Сирутевна* (490) „ponia Martyno žmona, Petkaus marti Alena, Venclavo Siručio duktė“. Vienodai (6; 27,3 %) penkianariuose įvardijimuose vardas būna pirmoje pozicijoje, pvz., *Кнегиня Дорота Никодымовна кнегиня Ивановя Васильевича Жилинская* (473) „kunigaikštienė Dorota, Nikodimo duktė, kunigaikštienė Ivano Žilinskio žmona, Vasilijaus marti“; *Ганна Богдановя Быстрейская Яновя Корейвиная* (1223) „Ona, Bogdano Bistreiskio žmona, [vėliau] Jono Kareivos žmona“, ir ketvirtoje pozicijoje, pvz., *Пани Ивановя Воловича, конюшая Троцкая*¹⁰, *Оулея Павловна* (510) „ponia arklidininko Ivano žmona, Volo marti, Trakiškė Filija, Povilo duktė“; *Пани Ивановя Боговитиновя Козирадская Ганна Коптевна* (514)

¹⁰ *Троцкая*, vietovardinis -sk- tipo priesagos vedinys, čia laikomas asmenvardžiu.

„ponia Ivano Bogovitino Koziradskio žmona Ona, Kopto duktė“. Penkianariuose įvardijimuose nė karto vardas neįrašytas antroje ir penktoje vietoje.

Šešianariuose įvardijimuose vardas abu kartus eina prieš kitus asmenvardžius, pvz., *Pacia Alejewna, przeszla Opazowa Asiejewiczowa a potem Józefowa Januszewiczowa* (R-127) „Pačia (Fatma), Alejaus duktė, buvusi Opazo žmona, Asėjaus marti, o po to Juzefo žmona, Janušo marti“.

ĮVARDIJIMO ILGIS IR VARDAS

Tarp įvardijimo ilgio ir vardo yra ryšys: kuo daugiau įvardijime asmenvardžių, tuo didesnė tikimybė, kad tarp jų bus vardas. Pvz., visi keturnariai, penkianariai, šešianariai įvardijimai užrašyti su vardu. Trinarių įvardijimų su vardu taip pat gana daug (125; 80,1 %), dvinarių – perpus mažiau (376; 42,1 %), o vienanarių – tik dešimtadalis (71; 11 %).

Vardas įvardijime būna tik vienas arba jo nebūna iš viso. Išimtis – vienas įvardijimas iš 1567 m. sąrašo, užrašytas Palenkėje (Melnike). Jis turi du vardus – *Малкзорета Зофия* (1024).

ŠEIMOS ASMENVARDŽIAI IR VARDAS

Įvardijimų su vardu kiekis labai priklauso nuo to, iš kurio šeimos nario asmenvardžių sudaryti į moters įvardijimą įeinantys šeimos antroponimai. Jeigu šeimos asmenvardžiai sudaryti iš tėvo antroponimų, vardas būna beveik visada: iš 91 užrašymo vardą turi 84 (92,31 %), be vardo – 7 (7,69 %). Jeigu šeimos asmenvardžiai sudaryti iš sutuoktinio (ar dviejų sutuoktinių) antroponimų, vardas įvardijime būna daug rečiau: iš 1500 užrašymų vardą turi 395 (26,33 %), be vardo – 1105 (73,67 %). Tais atvejais, kai į moters įvardijimą įeina asmenvardžiai, sudaryti ir iš tėvo, ir iš sutuoktinio (ar dviejų sutuoktinių) antroponimų, įvardijimų su vardu yra dauguma: iš 111 užrašymų vardą turi 104 (93,69 %), be vardo – 7 (6,31 %). Matyt, įvardijimų su vardu gausą šiuo atveju lemia iš tėvo asmenvardžių sudaryti antroponimai. Galima daryti išvadą, kad vardas yra beveik privaloma moters mergautinio įvardijimo (t. y. įvardijimo, kurį sudaro iš tėvo asmenvardžių sudaryti antroponimai) dalis ir gana retai pasitaiko įvardijimuose, sudarytuose iš sutuoktinio antroponimų.

Moterų įvardijimo kitų šeimos narių antroponimais atvejų yra mažai, tad negalima padaryti išvadų apie ryšį su vardu.

VARDAS LAIKO IR ERDVĖS POŽIŪRIU

Vardas nebuvo dažnas reiškinyms moterų įvardijimuose. Su vardu neužrašyta nė pusė visų moterų (671; 37,4 %). Tiesa, dokumentuose yra skirtumų. Pvz., mažiausiai įvardijimų su vardu 1528 m. sąrašė (150; 19,3 %). Daugiau tokių įvardijimų 1631 m.

(24; 34,8 %) ir 1567 m. (363; 48,2 %) dokumentuose, o daugiausia 1565 m. sąrašė (134; 68 %).

Skiriasi ne tik dokumentų, bet ir skirtingų LDK vietovių duomenys. Daugiausia įvardijimų su vardu (apie pusę) yra lietuviškoje LDK dalyje ir ponių sąrašė (Žemaitijoje – 74; 43,3 %, Trakų pavieto šiaurinėje dalyje – 90; 43,1 %, Trakų pavieto pietinėje dalyje – 97; 49,5 %, Vilniaus pavieto šiaurinėje dalyje – 83; 44,6 %, Vilniaus pavieto pietinėje dalyje – 81; 40,1 %, ponių sąrašė – 71; 46,7 %), kiek mažiau (apie trečdali) – totorių registre (23; 31,5 %) ir Palenkėje (146; 29,6 %). Mažiausiai įvardijimų su vardu yra teritorijose, labiausiai nutolusiose nuo etnografinės Lietuvos – LDK Rytuose (2; 4,4 %) ir Voluinėje (4; 5,8 %). Galima spėti, kad slaviškose žemėse moteris buvo nurodoma kaip šeimos atstovė (nes įvardijimuose vyravo arba juos sudarė tik šeimos asmenvardžiai), o ne kaip individualus asmuo. Lietuviškose žemėse moterų įvardijimo standartai artimesni vyrų (jie beveik visi buvo užrašomi su vardais) įvardijimo standartams.

PRAVARDĖS

Kariuomenės dokumentuose pravardės aptinkamos retai. Iš viso jos septynios. Pagal asmenvardžių skaičių pravardės skyla į dvi dalis: šešios vienanarės ir viena dvinarė – *Рускихъ Савиць* (992). Viena pravardė *Коза*, pasikartojanti du kartus (*Катерина Коза удова*, 583 ir *Катарына Коза*, 265), be abejo, pavadina tą pačią moterį. Pravardžių motyvai skirtingi. Dvi iš jų – *Московка* (*Ганна Московка Гринюковая*, 788) ir *Рускихъ Савиць* (gen. sg. *Савицкей Рускихъ Савиць*, 992) – duotos pagal kilimo vietą: viena moteris, matyt, kilusi iš Maskvos kunigaikštystės, o kita – iš kaimo *Савиче Руске*. Dvi pravardės – *Старая* (*Петрова Старая удова*, 161) ir acc. sg. *Белую* (*Яновую Белую*, 409) greičiausiai sietinos su pagyvenusiu amžiumi: pirmoji tai pasako tiesiogiai, antroji sukelia asociaciją su žilais plaukais. Viena pravardė gen. sg. *Малое* (*Зелвы Малое*, 871) sietina arba su žemu ūgiu, arba su jaunu amžiumi. Pravardė *Коза* „Ožka“ gali būti duota aikštingai, užsispyrusiai moteriai.

Oficialiai pravardžių vartojama nedaug. Nieko keista, kad oficialiuose dokumentuose vyrauja šeimos asmenvardžiai – pagal juos nustatoma moters tapatybė.

ŠEIMOS ASMENVARDŽIAI

ASMENVARDŽIAI IŠ MOTERS ĮVARDIJIMO

Asmenvardžiai iš moters (motinos) asmenvardžių įvardijimuose tėra dviem atvejais. Vienas jų – *-sk-* tipo asmenvardis genityvo linksniu: *Пани Станиславовая Кмитиня*,

дочка пани Комаевское (494) „ponia Stanislovo Kmitos žmona, ponios Komajevskajos duktė“. Kitas įvardijimas – tai priesagos *-иная* vedinio genityvas: *Богушова Грынъкевича Зубъчыное* (418) „Bogušo žmona, Grinkos marti, Zubčinos duktė“. Šiame įvardijime gali būti ir korektūros klaida – netyčia vietoj nominatyvo įrašytas genityvas.

ASMENVARDŽIAI IŠ VYRO ĮVARDIJIMO

Iš vyro (paprastai sutuoktinio arba tėvo) asmenvardžių sudaryta dauguma moterų šeimos asmenvardžių. Visų pirma priesagos *-овая/-евая* ir *-иная* vediniai – andronimai, pvz., *Княгиня Тактамышова* (119) „kunigaikštienė Taktamyšo žmona“; *Объдулина вдова* (110) „Abdulosa našlė“. Priesagos *-овна/-евна* vediniai yra moteriškieji patronimai, pvz., gen. sg. *вдовы Бернатовны* (1278) „našlės Bernoto dukters (kilm.)“. Po andronimo einantis vyriškojo patronimo genityvas yra sudarytas iš moters vyro tėvavardžio, t. y. šešuro vardo, pvz., *Якубовая Доржговича* (216) „Jokūbo žmona, Dargio marti“. Po moteriškojo patronimo einantis vyriškojo patronimo genityvas yra sudarytas iš moters tėvo tėvavardžio, t. y. senelio vardo, pvz., gen. sg. *Магдалены Щепановны Визгирдовича* (1353) „Magdalenos, Stepono dukters, Vizgirdo anūkės (kilm.)“. Po andronimo einantis priesagos *-овая/-евая* (*-owa/-ewa*) vedinys iš vyriškojo patronimo yra sudarytas iš moters vyro tėvavardžio, t. y. šešuro vardo, pvz., *Асанова Оразовичова* (R-94) „Asano žmona, Opazo marti“. Po moteriškojo patronimo einantis priesagos *-ówna/-ewna* vedinys iš vyriškojo patronimo yra sudarytas iš moters tėvo tėvavardžio, t. y. senelio vardo, pvz., gen. sg. *Chaliny Achmeściówny Siunciukowiczówny* (R-125) „Halinos, Achmeto dukters, Siunčiuko anūkės (kilm.)“. *-sk-* tipo priesagos vediniai nominatyvo linksniu gali būti sudaryti ir iš tėvo, ir iš sutuoktinio asmenvardžio, pvz., *Tatarka Umna Agiszówna, przeszła carewiczowa Ostryńska* (R-133) „totorė Umna, Agišo duktė, buvusi caraitienė (chanaitienė) Ostryniškė“; *Панна Зофья Крупьская* (18) „panelė Zofija, Krupskio duktė“. *-sk-* tipo priesagos vedinių pasitaiko ir genityvo linksniu. Jie gali būti sudaryti ir iš tėvo, ir iš sutuoktinio arba jo tėvo, t. y. moters šešuro asmenvardžių, pvz., *Пани Юрѳея Зеновѳевича, пани Раина Войтеховна Носиловского* (531) „ponia Jurgio žmona, Zenovijaus marti, ponia Raina Vaitiekaus Nosilovskio duktė“; *Мацуха Ленъкова Тьмошевича Струтынского* (354) „Macucha, Lenko žmona, Tymošo Strutinskio marti“.

Labai retais atvejais asmenvardžiai sudaromi iš sūnaus asmenvardžio – *Матъка Олишъкова* (110) „Oliškos motina“, *Матка Петрова Альжбета* (59) „Petro motina Elžbieta“. Asmenvardis gali būti sudarytas iš brolio įvardijimo – *Сестра Кголимонтова Петрухна* (100) „Galimanto sesuo Petruchna“, *Бубнова сестра вдова* (81) „našlė Bubno sesuo“ arba iš dieverio įvardijimo – *Ганъна братанна Семашкова* (211) „Ona, Semaškos brolienė“.

GALIMI GIMINĖS PAVADINIMAI

Galimas giminės pavadinimas randamas 1631 m. dokumente. Moters asmenvardžiai užrašyti *genitivus pluralis* forma: *J. M. pani [Maria z Franckiewiczów Radziwińskich Adamowa] Talwoszowa, kasztelanowa żmudzka*¹¹ (R-99) „Jos malonybė ponia Marija, kilusi iš Franckevičių Radziminskių, Žemaitiškė, kašteliono Adomo Talvošo žmona“.

ĮVARDIJIMO ILGIS¹²

Kariuomenės dokumentuose užrašytų moterų įvardijimo ilgis svyruoja nuo 1 iki 6 asmenvardžių. Vienanarių yra 647 (36 %), dvinarių – 894 (49,8 %), trinarių – 156 (8,7 %), keturnarių – 75 (4,2 %), penkianarių – 22 (1,2 %), šešianarių – 2 (0,1 %).

Vidutinis moterų įvardijimo ilgis – 1,851 asmenvardžio. Įvardijimo ilgis dar nebuvo nusistovėjęs, todėl skirtinguose dokumentuose jis įvairuoja. Pvz., 1528 m. sąrašė jis yra 1,575, 1567 m. sąrašė – 1,923. Ilgiausi įvardijimai yra 1631 m. dokumente – 2,188 ir 1565 m. dokumente – 2,548.

Skiriasi luomų, tautybių ir vietovių duomenys. Ilgiausi yra ponių (magnačių) įvardijimai – 2,730. 1567 m. sąrašė ponių įvardijimo ilgis pasiekia 3,065 asmenvardžio. Trumpiausi Žemaitijos moterų įvardijimai – 1,497 ir 1528 m. dokumente užrašytų totorių įvardijimai – 1 asmenvardis.

PRIEVARDŽIAI

Su prievardžiais užrašyti 1004 įvardijimai (55,9 %). Santykinai daugiausia jų yra tarp penkianarių (19; 86,4 %) ir vienanarių (529; 81,8 %). Kitų įvardijimų su prievardžiais užrašyta mažiau nei pusė: dvinarių – 355 (39,7 %), trinarių – 69 (44,2 %), keturnarių – 31 (41,3 %), šešianarių – 1 (50 %).

Prievardžių įvardijime gali būti 1–4. Įvardijimų be prievardžių yra 44,5 % (792), su vienu prievardžiu užrašyta 52,7 % (947) įvardijimų, su dviem prievardžiais – 2,6 % (47), su trimis prievardžiais – 0,5 % (9), su keturiais prievardžiais – 0,1% (1).

Pagal reikšmę prievardžiai skirstomi į 4 leksines semantines grupes.

ŠEIMINĖ PADĖTIS IR GIMINYSTĖ

Dažniausiai – 740 kartų – užrašyti našlystės prievardžiai (*вдова, удова, которая есть вдовою, wdowa*). Kiti prievardžiai yra reti: *девка* „mergina“ pasitaiko 7 kartus, *дочька*

¹¹ *żmudzka*, vietovardinis -sk- tipo priesagos vedinys, čia laikomas asmenvardžiu.

¹² Įvardijimo ilgiu čia vadinamas asmenvardžių skaičius įvardijime.

„duktė“ – 4, *сирота* „našlaitė“ (*убогая сирота*) ir *жена* „žmona“ – po 3, *сестра* „sesuo“ ir *матька* „motina“ – po 2, *братанна* „brolienė“ – 1 kartą.

Šeiminės padėties ir giminystės prievardžiai daugiausia sietini su trumpaisiais įvardijimais: jie sudaro net 91,2 % (485) vienanarių įvardijimų prievardžių. Dvinariuose įvardijimuose jie retesni – 66,1 % (244), trinariuose – 25,8 % (25), keturnariuose – 15 % (6), o penkianariuose – tik 6,25 % (2). Iš viso šeiminės padėties ir giminystės prievardžiai sudaro 71,1 % (762) visų prievardžių ir yra gausiausia asmenvardžius paaiškinančių bendrinių žodžių grupė. (Vyrių įvardijimuose šios rūšies prievardžiai sudaro 6,3 %.)

Prievardžio vieta įvardijimuose nefiksuota.

Prievardžio pozicija vienanariame įvardijime dažnesnė po asmenvardžio (333; 69,2 %), pvz., *Довкгляловая вдова* (20) „Daugėlos našlė“, nei prieš asmenvardį (148; 30,8 %), pvz., *Вдова Даркгеваля* (218) „Dargio našlė“.

Dvinariame įvardijime taip pat dažnesnė yra prievardžio postpozicija (148; 60,7 %), pvz., *Миколаевая Айрымовича вдова* (212) „Mikalojaus našlė, Airimo marti“. Gerokai retesnė yra prievardžio prepozicija (65; 26,6 %), pvz., *Вдова Мартиновья Кзабрияловича* (578) „Martyno našlė, Gabrieliaus marti“, taip pat interpozicija (31; 12,7 %), pvz., *Левковая вдова Домановича* (1207) „Levko našlė, Domano marti“.

Trinariame įvardijime prievardis po asmenvardžių užrašytas apie pusę kartų (11; 44 %), pvz., gen. sg. *Хоружиное Ошменское Олерьяново Добкевича, которая есть вдовойою* (571) „Ašmenos vėliavininko Flerijono žmona, Dabkaus marti, kuri yra našlė“. Prieš asmenvardžius prievardis pasitaiko dvigubai rečiau (6; 24 %), pvz., *Вдова Марина Мацковья Станевича* (228) „Marina, Mackaus našlė, Stanio marti“. Tarp pirmojo ir antrojo asmenvardžio ir tarp antrojo bei trečiojo asmenvardžių prievardis tėra po keturis kartus (16 %), pvz., *Михайлова вдова Чеховья Галжка* (878) „Michailo Čecho našlė Galžka“; *Миколаевая Летенская*¹³ *вдова Ганна* (678) „Mikalojaus Letenskio našlė Ona“.

Keturnariame įvardijime prievardžiai postpoziciškai užrašyti 4 kartus (66,7 %), pvz., *Настасья Глебовна Миколаевая Юрьевича вдова* (582) „Anastazija, Glebo dukterė, Mikalojaus našlė, Jurgio marti“. Tarp antrojo ir trečiojo asmenvardžių prievardis pasitaiko 2 kartus (33,3 %), pvz., *Яновья Мневская вдова Зовья Ждановна* (862) „Jono Mnevskio našlė Zofija, Ždano dukterė“.

Penkianariame įvardijime prievardis užfiksuotas tik po asmenvardžių (2; 100 %), pvz., *Пани Павлова Есмановья Богдана Григорьевна Горская вдова* (508) „ponia Povilo Jesmano našlė Bogdana, Grigorijaus Gorskio dukterė“.

¹³ Greičiausiai korektūros klaida. Turėtų būti *Летенская*.

LUOMAS

Dažniausiai – 176 kartus – užrašyti prievardžiai, žymintys moterų kilmę iš ponų (*пани, панна, ей милость пани, рани, J. M. рани*). Kiek retesni kunigaikščių kilmę žymintys prievardžiai (*княгиня, кнежна*): jie užrašyti 70 kartų. Po 2 kartus užrašytos žemvaldės (*землянка*), bojarinės (*бояриня, бояриня господарская*) ir totorių caraitienės¹⁴, arba chanaitienės (*carewiczowa*).

Luomo prievardžiai sudaro 23,5 % (252) visų prievardžių. (Vyų įvardijimuose šio tipo prievardžiai sudaro 55,3 %.) Daugiausia jie susiję su ilgaisiais įvardijimo būdais: trinaruose jie sudaro 48,5 % (47), šešianariuose – 50 % (1), penkianariuose – 59,4 % (19), keturnariuose – 77,5 % (31) visų prievardžių. Nepalyginti mažiau šių prievardžių trumpuosiuose įvardijimuose: dvinariuose – 29,5 % (109), vienanariuose – 8,5 % (45).

Luomo prievardžiams būdingiausia prepozicija, pvz., *carewiczowa Puńska*¹⁵ (R-110) „chanaitienė Puniškė“; *Кнегиня Корецкая* (183) „kunigaikštienė Koreckio žmona“; *Пани Горзенская* (184) „ponia Gorzenskio žmona“; *Пани Яновая Ириковича* (1183) „ponia Jono žmona, Iriko marti“; *Кнегиня Ивановая Курцова* (187) „kunigaikštienė Ivano Kurco žmona“; *Пани Глебовая Корсакова* (193) „ponia Glebo Korsako žmona“; *Пани Сеньковая Креевская* (186) „ponia Senkaus Krejevskio žmona“; *Землянка Ганна Станиславовая* (121) „žemvaldė Ona, Stanislovo žmona“.

Tik retais atvejais prievardis užrašomas tarp asmenvardžių: dvinarių – tarp abiejų asmenvardžių (2; 1,8 %), pvz., *Кнегиня Войниная кнегиня Ганна* (535) „kunigaikštienė Vainiaus žmona, kunigaikštienė Ona“, trinarių – tarp pirmo ir antro asmenvardžių (3; 6,4 %), pvz., *Пани Гнезденская пани Теодора Богушовна* (242) „ponia Gnezdenskio žmona, ponia Teodora, Bogušo duktė“, tarp antro ir trečio asmenvardžių (4; 17 %), pvz., *Пани Ивановая Хребтовича пани Магдалена* (241) „ponia Ivano žmona, Chrebtomart, ponia Magdalena“; *Олена Александровая кнегиня Кгедройтская* (595) „Ale-na, Aleksandro, Giedraičių kunigaikščio, žmona“.

Keturnarių įvardijimų prievardis gali būti užrašomas tarp antro ir trečio asmenvardžių (4; 12,9 %), pvz., *Пани Оникеевая Горностаева пани Богдана Хребтовна* (488) „ponia Onikėjaus Gornostajaus žmona, ponia Bogdana, Chrebtomart duktė“; *Пани Григорьевая Остикова пани Ядвига Носиловская* (497) „ponia Grigorijaus Astiko žmona, ponia Jadvyga, Nosilovskio duktė (?)“, tarp trečio ir ketvirtro asmenvardžių (3; 9,7 %), pvz., *Пани Миколаева Остикова Ганна кнежна Любецкая* (504) „ponia Mikalojaus Astiko žmona Ona, Liubeko kunigaikštutė“; *Пани Петрова Хребтовичова Настасья кнежна Чорторыйская* (489) „ponia Petro žmona, Chrebtomart, Anastazija, Čortorijsko kunigaikštutė“.

¹⁴ LDK gyveno dvi totorių caraičių, arba chanaičių, šeimos – Puniuje ir Ostrynoje.

¹⁵ Vietovardinis galūnės vedinys iš vyriško asmenvardžio su *-sk-* tipo priesaga *Puńska* čia laikomas asmenvardžiu.

Penkianarių įvardijimų prievardis gali būti užrašomas tarp antro ir trečio asmenvardžių (5; 26,3 %), pvz., *Кнегиня Дорота Никодымовна кнегиня Иванова Васильевича Жилинская* (473) „kunigaikštienė Dorota, Nikodimo duktė, kunigaikštienė Ivano Žilinsko žmona, Vasilijaus marti“; *Пани Петрова Хрицоновича пани Ганна Яновна Соболева* (576) „ponia Petro žmona, Chriščono marti, ponia Ona, Jono Sobolio duktė“, tarp trečio ir ketvirto asmenvardžių (2; 10,5 %), pvz., *Пани Станиславовая Кишчина, воеводина Витебская*¹⁶, *пани Анна Радвилевна* (449) „ponia vaivados Stanislovo Kiškos žmona Vitebskiškė, ponia Ona, Radvilos duktė“. Interpozicija būdinga tais atvejais, kai prievardis pakartojamas. Luomo prievardžių postpozicijos niekada nepasitaikė.

PARĖIGYBĖ

Pareigybės prievardžiai nėra gausi moterų asmenvardžius paaiškinančių bendrinių žodžių grupė. Jie sudaro 5 % (54) visų nuorodų. (Vyru įvardijimuose šio tipo prievardžiai sudaro 33,1 %). Šie prievardžiai pirmiausia sietini su ilgaisiais įvardijimais: jie sudaro 24,7 % (24) trinarių ir 34,4 % (11) penkianarių įvardijimų prievardžių. Kitų įvardijimų skaičiai tokie: šešianarių – 50 % (1), keturnarių – 7,5 % (3), dvinarių – 3,8 % (14), vienanarių – 0,2 % (1).

Pareigybės prievardžiais dažniausiai – 11 kartų – užrašytos vėliavininkų žmonos arba marčios (*хоружая, хоружина, хоружичовая, хоружина татарска*). Po 8 kartus minimos teisėjų žmonos (*судиня, судина земская, подсудьковая, седина ziemска*) ir vaivadų žmonos arba marčios (*воеводина, воеводичева*). Po 6 kartus užrašytos maršalkų žmonos (*маршалковая, маршалковая господарьская, маршалкова его королевской милости, маршалкова короля его милости*) ir seniūnų žmonos (*старостиня*). Tris kartus paminėtos arklidininkų žmonos (*конюшина, конюшая, конюшая дворная*). Po du kartus užrašytos pilininkų (*городничая*), raštininkų (*писарова*), kaštelionų (*kasztelanowa*) ir dvasininkų (*дьяковая, tollina*) žmonos. Po vieną kartą paminėtos vaitų (*войтовая*), sritinių tvarkininkų (*войская*), vietininkų (*наместниковая*), valdovų (?) (*владычина*), karališkosios virtuvės prižiūrėtojų (*хухмистровая короля его милости*), tijųnų (*тивуновая*) žmonos.

Prievardžio vieta įvardijimuose laisva.

Vienanariame įvardijime pareigybės prievardis įrašytas postpoziciškai: *Богдановая подьсудковая* (816) „Bogdano, teisėjo padėjėjo, žmona“.

Dvinariame įvardijime pareigybės prievardžiai išsidėstę įvairiai. Prepozicija būdinga trimis įvardijimams (21,4 %), pvz., *Пани судиня Дорогицкая*¹⁷ *Галожчина* (1022) „ponia Dorogičiniškė teisėjo Galožčo žmona“, interpozicija – penkiems įvardijimams

¹⁶ *Витебская*, vietovardinis *-sk-* tipo priesagos vedinys, čia laikomas asmenvardžiu.

¹⁷ *Дорогицкая*, vietovardinis *-sk-* tipo priesagos vedinys, čia laikomas asmenvardžiu.

(35,7 %), pvz., *Миклашова, войтовая Саражская*¹⁸ (138) „vaito Miklašo žmona Saražiškė“; *Александрова, городничая Киевская* (1226) „pilininko Aleksandro žmona Kijeviškė“; *Пани Павлова, войская Бельская* (128) „ponia sritinio tvarkininko Povilo žmona Bielskiškė“, postpozicija – šešioms įvardijimams (42,9 %), pvz., *Пани Скуминова Тишкевича, маршалковая господарская* (531) „ponia valdovo maršalkos Skumino žmona, Tiškaus marti“; *Smailowa Mes[z]czerowa, mollina* (R-86) „mulos Smailo Meščero žmona“; *Кнегини Якубовая Свирская хоружая* (18) „kunigaikštienė vėliavininko Jokūbo Svirskio žmona“.

Trinariame įvardijime pareigybės prievardis dažniausiai pasitaiko tarp antro ir trečio asmenvardžio (19; 79,2 %), pvz., *Андреевая Войниловича, хоружиняя Новгородская*¹⁹ (813) „Naugardukiškė vėliavininko Andriejaus žmona, Vainilos marti“, prepozicija būdinga 3 atvejais (12,5 %), pvz., gen. sg. *Хоружиное Ошменское*²⁰ *Олержяное Добкевича, которая есть вдовою* (571) „Ašmeniškės vėliavininko Flerijono žmonos, Dabkaus marčios, kuri yra našlė (vns. kilm.)“. Tarp pirmo ir antro asmenvardžio trinariame įvardijime prievardis užrašytas vieną kartą (4,2 %): *Пани Миколаева, воеводина Виленская*²¹, *пани Альжбета* (17) „ponia vaivados Mikalojaus žmona Vilniškė, ponია Elžbета“. Po asmenvardžių taip pat prievardis užfiksuotas vieną kartą (4,2 %): *пани Жикгимонтова Оанеллея Влоховая, кухмистровая короля его милости* (457) „ponia Žygimanto Fanelio Vlocho, jo malonybės karaliaus virtuvininko, žmona“.

Keturnariame įvardijime pareigybės prievardis vieną kartą (33,3 %) randamas tarp pirmo ir antro asmenvardžio – *Пани Иванова, хоружиняя Полоцкая*²², *Одея Андреевна* (832) „ponia vėliavininko Ivano žmona Polockiškė Fedia, Andriejaus dukterė“, du kartus (66,7 %) – tarp antro ir trečio asmenvardžio, pvz., *Пани Миколаева Остыковая, старостына Серенская*²³, *пани Ганъна* (241) „ponia seniūno Mikalojaus Astiko žmona Serenskiškė, ponია Ona“.

Penkianariame įvardijime dažniausiai pareigybė nurodoma tarp antro ir trečio asmenvardžio (5; 45,5 %), pvz., *Пани Иванова Воловича, конюшая Троцкая*²⁴, *Оиля Павловна* (510) „ponia arklidininko Ivano žmona, Volo marti, Trakiškė Filija, Povilo dukterė“; *Пани Яновая Комаевская, маршалковая господарская, старостыня Ковенская, пани Крыстина Глебовна* (493) „ponia Jono Komajevskio, valdovo maršalkos, seniūno, žmona Kauniškė, ponია Kristina, Glebo dukterė“, ir postpoziciškai (4; 36,4 %), pvz., *Пани Ярошова Корицкая пани Зодея Александровна Ходкевича, конюшая дворная* (457)

¹⁸ *Саражская*, *Киевская*, *Бельская*, vietovardiniai -sk- tipo priesagos vediniai, čia laikomi asmenvardžiais.

¹⁹ *Новгородская*, vietovardinis -sk- tipo priesagos vedinys, čia laikomas asmenvardžiu.

²⁰ Gen. sg. *Ошменское*, vietovardinis -sk- tipo priesagos vedinys, čia laikomas asmenvardžiu.

²¹ *Виленская*, vietovardinis -sk- tipo priesagos vedinys, čia laikomas asmenvardžiu.

²² *Полоцкая*, vietovardinis -sk- tipo priesagos vedinys, čia laikomas asmenvardžiu.

²³ *Серенская*, vietovardinis -sk- tipo priesagos vedinys, čia laikomas asmenvardžiu.

²⁴ *Троцкая*, *Ковенская*, vietovardiniai -sk- tipo priesagos vediniai, čia laikomi asmenvardžiais.

„ponia Jarošo Korickio, dvaro arklidininko, žmona, ponia Zofija, Aleksandro duktė, Chodko anūkė“. Po vieną kartą prievardis penkianariame įvardijime užrašytas tarp pirmo ir antro asmenvardžio, pvz., *Андреевая Хоружичовая Ейшиишская*²⁵ *Зофья Яновна Сурвилянка* (756) „Andriejaus žmona, Eišiškiškė vėliavininko marti Zofija, Jono Survilos duktė“, bei tarp ketvirto ir penkto asmenvardžio (1; 9,1 %), pvz., gen. sg. *Ганьны Кграевянки Крыштофовое Оленскей, старостиней Бранскей*²⁶ (1035) „Onos, Grajaus dukters, Kristupo Olenskiego, seniūno, žmonos, Brianskiškės (vns. kilm.)“.

Šešianariame įvardijime pareigybė užfiksuota tarp penkto ir šešto asmenvardžio: *J. M. pani [Maria z Frąckiewiczów Radziwińskich Adamowa] Talwoszowa, kasztelanowa żmudzka*²⁷ (R-99) „jos malonybė ponia Marija, kilusi iš Franckevičių Radziminskių, kašteliono Adomo Talvošo žmona Žemaitiškė“.

TAUTYBĖ

Žymima tik totorių tautybė (*мамарка, tatararka*). Ji užrašyta 4 kartus (0,4 %). (Vyru įvardijimuose šio tipo prievardžiai sudaro 5,3 %.) Kadangi LDK bajorų tautybės paprastai nefiksuojamos, galima spėti, jog tuomet ši nuoroda žymėjo religiją (islamą) arba luomą (karius).

Tautybės prievardis po du kartus (vienanariame ir dvinariame įvardijime) pažymėtas postpoziciškai, pvz., *Чехова мамарка* (1172) „totorė Čecho žmona“; *Zorka Obdyszowa, Tatararka* (R-131) „Zorka, Obdyšo žmona, totorė“, ir po du kartus (dvinariame ir trinariame įvardijime) – prepoziciškai: dat. sg. *Tatarce Murtozinej Obdulicza* (R-97) „totorei Murtozos žmonai, Abdulos marčiai (vns. naud.)“; *Tatarcka Umna Agiszówna, przeszła carewiczowa Ostryńska*²⁸ (R-133) „totorė Umna, Agišo duktė, buvusi caraičio (chanaičio) žmona Ostryniškė“. Prievardžio vietą įvardijimuose galima laikyti laisva.

IŠVADOS

1. XVI–XVII amžiuje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje funkcionavo slaviška bajorų luomo moterų įvardijimo sistema, kurią galima apibūdinti kaip negriežtą standartą.

2. Įvardijimo būdus pagal asmenvardžių skaičių galima suskirstyti į šešias dalis: vienanarius, dvinarius, trinarius, keturnarius, penkianarius, šešianarius.

3. Kiekvienas įvardijimas gali turėti arba neturėti prievardžių – asmenvardžius paaiš-

²⁵ *Ейшиишская*, vietovardinis -sk- tipo priesagos vedinys, čia laikomas asmenvardžiu.

²⁶ Gen. sg. *Бранскей*, vietovardinis -sk- tipo priesagos vedinys, čia laikomas asmenvardžiu.

²⁷ *żmudzka*, vietovardinis -sk- tipo priesagos vedinys, čia laikomas asmenvardžiu.

²⁸ *Ostryńska*, vietovardinis -sk- tipo priesagos vedinys, čia laikomas asmenvardžiu.

kinančių bendrinių žodžių ar jų junginių. Prievardį gali sudaryti vienas žodis (*сирота, вдова, конюшая, маршалковая, пани*) arba žodžių junginys (*убогая сирота, которая есть вдовою, конюшая дворная, маршалковая короля его милости, ей милость пани*). Prievardžių skaičius susijęs su įvardijimo ilgiu: kuo daugiau įvardijime asmenvardžių, tuo daugiau ir juos paaiškinančių bendrinių žodžių ar jų junginių. Didžiausias viename įvardijime užfiksuotas prievardžių skaičius – keturi.

Pagal reikšmę prievardžius galima suskirstyti į keturias leksines semantines grupes: giminystės ir šeiminės padėties; luomo; pareigybės; tautybės. Prievardžių turinys susijęs su įvardijimo ilgiu: trumpuosiuose įvardijimuose vyrauja giminystės ir šeiminės padėties prievardžiai; didėjant asmenvardžių skaičiui, daugėja luomo ir pareigybės prievardžių. Tautybės prievardžiai būdingi tik totorių įvardijimams.

4. Vardas nebuvo dažnas reiškinys moterų įvardijime. Iš viso su vardu neužrašyta nė pusė visų moterų (37,4 %). Skiriasi ir atskirų dokumentų, ir skirtingų LDK vietovių duomenys. Tolstant nuo etnografinės Lietuvos, moterų įvardijimų su vardu mažėja. Mažiausiai įvardijimų su vardu yra LDK Rytuose (4,4 %) ir Voluinėje (5,8 %).

5. Tarp moterų įvardijimo ilgio ir vardo yra ryšys: kuo daugiau įvardijime asmenvardžių, tuo didesnė tikimybė, kad tarp jų bus vardas. Visi keturnariai, penkianariai, šešianariai įvardijimai užrašyti su vardu. Trinarių įvardijimų su vardu taip pat gana daug (80,1 %), dvinarių – perpus mažiau (42,1 %), o vieninarių – tik dešimtadalis (11 %).

6. Vardas moterų įvardijime būna tik vienas arba jo nebūna iš viso. Išimtis – vienas įvardijimas: jis turi du vardus.

Krikščionės moterys pavadintos 49 krikščioniškais ir 9 nekrikščioniškais vardais. Krikščioniškais vardais užrašyta 98,16 %, nekrikščioniškais vardais – 1,84 % krikščionių moterų, į sąrašus įtrauktų su vardais.

Krikščioniški vardai gali būti užrašomi tiek kanoninėmis formomis, tiek liaudinėmis formomis arba ir kanoninėmis, ir liaudinėmis formomis.

Musulmonės moterys pavadintos 12 vardų.

Kai kurie vardai (Ona, Halina, Rozalija, Joana) būdingi ir krikščionėms, ir musulmonėms moterims.

Populiariausi moterų vardai: Ona, Kotryna, Sofija.

7. Yra ryšys tarp vardo pavartojimo įvardijime ir šeimos asmenvardžių: jeigu šeimos asmenvardžiai sudaryti iš tėvo asmenvardžių, vardas įvardijime būna beveik visada, o jei iš sutuoktinio asmenvardžių – vardas būna daug rečiau.

8. Moterų šeimos asmenvardžiai dažniausiai sudaromi iš sutuoktinio įvardijimo, kartais – iš tėvo, retais atvejais – iš motinos, sūnaus, brolio, dieverio įvardijimo arba tai yra giminės vardas.

Jūratė Čirūnaitė

THE STRUCTURE OF RECORDING NOBLEWOMEN'S NAMES IN THE 16TH–17TH CENTURY GRAND DUCHY OF LITHUANIA

Summary

In the 16th–17th centuries throughout the Grand Duchy of Lithuania there existed the Slavonic system of recording noblewomen's names. This system could be characterised as a non-fixed standard.

The types of naming depending on the number of proper names in them can be subdivided into monomial, binomial, trinomial, four-member, five-member, and six-member names.

Each naming can include (or not include) common words or word combinations explaining proper names. These might consist of one word (*сирота, вдова, конюшая, маршалковая, пани*) or a word combination (*убогая сирота, которая есть вдовою, конюшая дворная, маршалковая короля его милости, ей милость пани*).

The number of common words depends upon the length of the naming, i.e., the more proper names it contains, the more common words or word combinations there are explaining them. The largest number of common words found in the naming is four.

According to their meaning, common words or word combinations might be divided into four lexico-semantic groups. They are as follows:

- 1) kinship or family status;
- 2) class;
- 3) post;
- 4) nationality.

The choice depends on the length of the naming, i.e., in short namings words describing kinship and family status prevail, whereas in longer namings there appear more common words or combinations referring to class and post. Nationality is found only in the namings of Tartars.

The name was not a frequent phenomenon in women's namings. Only 37,4% of the namings contain women's names. The data of documents from different areas of the Grand Duchy of Lithuania differ as well. Further from the ethnic areas of Lithuania the namings including women's names become rarer. The rarest are from the areas in the eastern part of the Grand Duchy of Lithuania and Volynia.

There is a link between the length of the naming and a woman's name – the more proper names in it the greater the probability for a woman's name in it. All the four, five and six-member namings include a woman's name. Among the trinomial namings there are 80,1% with a woman's name, but among the binomial ones – only 42,1%. Still fewer are among the monomial namings (11%).

We usually find one name in women's namings. The exception is one naming having two names.

Christian women are given 49 Christian and 9 non-Christian names, i.e., out of the names recorded in documents 98,16% are Christian and 1,84% non-Christian.

Christian names are recorded either in canonical forms or in diminutive forms, sometimes using both.

Muslim women are named by 12 names. Some of the names are popular among both Christian and Muslim women (Ann, Halina, Rosaline, Joanna).

The most common women's names are Ann, Catherine, Sophia.

There exists a link between the usage of a woman's first name and other anthroponyms while

naming her: if a woman's anthroponyms include her father's anthroponyms, her Christian name, as a rule, is also included, whereas in the namings consisting of a woman spouse's anthroponyms her first name is very seldom found.

Proper names in women's namings are usually the spouse's name, sometimes that of the father, rather infrequently the mother's, son's, brother's, or brother-in-law's; or it is the name of the kinship.

ŠALTINIAI

1. Литовская Метрика, 1915, Книги Публичныхъ Дель. Переписи войска Литовскаго, Петербургъ.
2. Borawski P., Sienkiewicz W., Wasilewski T., 1991, Rewizja dóbr Tatarskich 1631 r. – sumariusz i wypisy. *Acta Baltica – Slawica*, XX. Wrocław etc.

LITERATŪRA

- Čirūnaitė J., 1997a, Vienanaris LDK moterų įvardijimas 16–17 a. *Edukologija, kalbotyra, literatūrologija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla. 271–273.
- Čirūnaitė J., 1997b, Dvinaris LDK moterų įvardijimas 16–17 a. *Lietuvos mokykla: praeitis, dabartis, ateitis*. Klaipėda: Klaipėdos pedagoginio universiteto leidykla. 120–122.
- Čirūnaitė J., 1997c, Populiariausi 16–17 a. LDK moterų įvardijimo būdai. *Įvairių tipų tekstų / diskursų aspektai (kalba, literatūra, didaktika)*. Kaunas: Kauno technologijos universiteto leidykla. 41–47.
- Čirūnaitė J., 1997d, Moterų įvardijimas 1528 m. LDK kariuomenės sąrašė. *Įvairių tipų teksto / diskurso pragmatiniai faktoriai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 5–10.
- Čirūnaitė J., 1998, Moterų įvardijimo standartai kai kuriuose XVI–XVII a. LDK dokumentuose. *Lituanistika* 2(34), 88–97.
- Čirūnaitė J., 2000, *Moterų įvardijimas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės dokumentuose*. (Daktaro disertacijos santrauka). Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Čirūnaitė J., 2002, Žemaičių įvardijimas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės dokumentuose. *Lituanistika* 2(50), 49–62.
- Čirūnaitė J., 2003, Totorių įvardijimas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės dokumentuose. *Lituanistika* 1(53), 37–52.
- Maciejauskienė V., 1980, Moterų įvardijimas XVI–XVIII a. dokumentuose. *Kalbos kultūra* 38, 81–89.
- Maciejauskienė V., 1991, *Lietuvių pavardžių susidarymas*. Vilnius: Mokslas.
- Maciejauskienė V., 1999, Moterų įvardijimas XIX a. istorijos šaltiniuose. *Lietuvių kalbotyros klausimai* XLI, 108–144.
- Ramonienė M., 1985, Vakarų ir vidurio Lietuvos moterų antroponimai XVIII a. pabaigoje. *Kalbotyra* 36(1), 54–62.
- Salys A., 1983, Krikštavardžiai. *Raštai* 2. Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija.
- Salys A., 1933, Asmenvardžiai. *Lietuviškoji enciklopedija* 1. Kaunas: Spaudos fondas. 1266–1270.
- Skardžius P., 1998, XVI amžiaus lietuvių asmenvardžiai. *Rinktiniai raštai* 4. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Zinkevičius Z., 1977, *Lietuvių antroponimika*. Vilnius: Mokslas.